

Tatiana PRODAN

Interviul a fost realizat de Irina Condrea în anul 2003, în cadrul Proiectului internațional „Limbă și identitate”, Universitatea Leipzig, Germania 2003-2006

Doamna Tatiana Prodan, medic de profesie, doctor în medicină, este originară din Chișinău, provine dintr-o familie foarte cultă și înstărită. S-a format în perioada interbelică, fiind elevă a liceului „Regina Maria”, apoi a liceului „Natalia Dadiani”. În amintirile sale evocă aspecte importante ale vieții social-politice din regiune, cum ar fi sistemul de învățământ interbelic, apoi trecerea la școala de tip sovietic, iar ulterior trecerea învățământului superior la limba română și la grafia latină. Expune, ca martor ocular, evenimente de importanță majoră, cum ar fi cedarea Basarabiei la 28 iunie, 1940, războiul, schimbările de regim și felul cum au trecut prin aceste evenimente și cum s-au format și au activat intelectualii basarabeni.

UN DIALOG DESPRE LIMBA ROMÂNĂ DIN BASARABIA

TP: Sunt Tatiana Prodan, pensionară, am lucrat o viață întreagă ca medic obstetrician ginecolog. Sunt născută în anul '24.

IC: Spuneți-ne ceva despre familia dumneavoastră.

TP: Tatăl meu era inginer chimist, tata a terminat Institutul politehnic la Moscova, în timpul țarului încă, și foarte bine a terminat. Tata era fecior de țăran din Cojușna, județul Lăpușna era pe-atuncea, aici, aproape de Chișinău. Iar tatăl lui, bunicul meu, era o persoană înstărită și, cu toate că avea opt copii, ținea ca toți cei opt copii ai lui să facă școală cât mai bună și facultate. Nu toți au dorit s-o facă, nu toți. Unul a devenit preot, alții au devenit funcționari la primărie, unu încă ceva, nu mai țin minte, o fiică totuși a urmat cursuri de studii, superioare. Ei și tata învăța foarte bine. Tata când era copil mic, făcuse școala la țară, la Cojușna și pe-atuncea școala se făcea foarte simplu – școala primară, am în vedere primele patru clase. Cred că nu se predă acolo limba rusă, pentru că Cojușna era un sat de răzeși moldoveni și n-aveau ruși deloc. Țin minte, când mă duceam vara, că am fost de vreo două ori la bunicu vara, în tot satul era un

singur rus pe atuncea. Rusul acela ținea un magazin, era proprietarul magazinului, un fel de ceva ce semăna cu un magazin universal. Însă la nivelul pretențiilor oamenilor de atunci.

IC: Oricum, tatăl dumneavoastră vorbea românește?

TP: Tata sigur că vorbea românește, pentru că la Cojușna se vorbea o limbă foarte curată. Și frumos se vorbea la Cojușna, se vorbea frumos. Și chiar fratele lui tata, unchiul Ștefan, îmi povestea că atunci când era copil mic, el era mult mai mic decât tata, bunicul zice, adică tatăl lui, bunicul meu, l-a chemat deoparte și, el era deacuma în clasa a doua sau a treia de școală primară, și a spus: uite, tu să știi că este un popor care vorbește limba noastră, să nu crezi că limba noastră numai aicea se vorbește, așa că tu să înveți bine limba noastră, zice, s-o știi. Așa era bunicul, era un om foarte bogat.

IC: Tatăl dumneavoastră a făcut studii în rusă?

TP: În limba rusă, bineînțeles, fiindcă imediat ce a trecut la liceu, tata a făcut liceul la

Chișinău, și îi venea extrem de greu, pentru că învăța textele pe de rost, n-avea cuvinte, nu putea să vorbească, el nu știa limba rusă.

IC: Adică, exista experiența asta, venea fără ca să știe și învăța cum...

TP: Și învăța cum poți. Și totuși a terminat foarte bine liceul, vorbea o limbă clasică.

IC: Cam în ce an?

TP: Imediat vă spun. Tata era născut în anul 1891, înainte de revoluție, și de-acuma după liceu a plecat la Moscova. Pe atunci la Moscova nu treceai că ești comsomolist sau nu știi ce, că te-a trimis organizația de partid de la Chișinău, ca să te duci la Moscova. Da era cu totul altceva, era un concurs extraordinar și tata a trecut deodată la „Ви́сшее Императорское Техни́ческое Учили́ще”. Și foarte bună facultate era, cum se numește ea, acum am uitat. Și tata a terminat facultatea aceea, a terminat-o cu diplomă foarte bună, însă aicea au început toate evenimentele și tata s-a întors acasă, bineînțeles, trebuia să fie aicea. Da pe urmă, când a dat echivalarea diplomei la Iași, pentru că trebuia să dea echivalarea diplomei, profesorii de la Iași s-au mirat de numărul de discipline care au fost studiate acolo, la Moscova. Știți, tata terminase ca inginer pentru tehnologia zahărului, îi plăcea lui asta. Și trebuia să lucreze la o fabrică foarte mare, pentru așa ceva era pregătit. Și profesorii de la Iași au rămas așa de impresionați de cunoștințele lui, bineînțeles că diploma a fost echivalată, iar profesorii au făcut un mic banchet pentru tata la un mic restaurant de la Iași, pentru că, ziceau, le-a fost foarte interesant gradul acela înalt la care se studia la Moscova la facultate, pe vremurile celea.

IC: Și a fost inginer aici?

TP: Și a fost inginer aici, însă i s-a propus să lucreze în regat, în vechiul regat și tata nu vroia să plece, că mama era de-aici și avea rude aicea,

și atunci tata a trebuit să lucreze în sfera medicală, ca inginer la analize, foarte bine plasate.

IC: Dumneavoastră în familie ce limbă ați vorbit?

TP: În familie vorbeam limba rusă, însă paralel vorbeam și limba română.

IC: Mama dumneavoastră ce limbă vorbea?

TP: Mama vorbea în limba rusă, cu toate că tatăl mamei avea familia Unt Moldovan. Și tatăl mamei a fost primul judecător cu studii superioare la Chișinău, asta în timpul țarului, demult. Mama mamei era poloneză, iată vedeți pe fotografiile celea, în crinolină, asta-i mama mamei. Da alături e bunicul, tatăl mamei.

IC: Deci, în familie ați vorbit rusește, da la școală?

TP: La școală, bineînțeles în limba română și noi înainte de școală știam limba foarte bine. De ce știam, pentru că mama avea o soră, care era măritată cu Georgescu-Vrancea. Georgescu-Vrancea a fost până-n ultima clipă președinte la Curtea de Apel de la Chișinău și în anul '40 a fost transferat la București, cu câteva luni înainte de venirea rușilor. A fost transferat la cea mai superioară instanță, la Curtea de Casație. La București era Curtea Superioară de Casație, cea mai superioară instanță. Și noi în familie ne întâlneam, el n-avea nimic contra ca fiica lui, verișoara mea Rodica, care acum-a-i la Freiburg, să vină pe la noi. Da numele Rodica a stârnit mare mirare în familie. Bunica mea era indignată, zice, ce nume, „dikaia”, adică ce-i sălbatică? Că o numeau Diki acasă. Vă spun, acum-a-i un nume foarte banal, mi se pare dintre toate numele românești e cel mai banalizat, Rodica. Un timp aicea vizavi, la vecina noastră locuiau două fete studente din diferite localități și ambele se numeau Rodica. Da, acum-a-i foarte răspândit, da pe atunci numai de la Alecsandri se auzea Rodica, „Iuna Rodică voioasă trece pe

lângă junii semănători” sau cum era acolo. Și, vă spuneam că unchiul, unchiul vorbea cu noi foarte mult, românește, iar în oraș se vorbea rusește. Se vorbea foarte mult rusește...

IC: Dar cum se-ntâmpla, erau mulți ruși, ori chiar toată lumea, ieșind în oraș...

TP: Nu, să vă spun despre ce era vorba. Toți intelectualii, până și membrii Sfatului Țării – iată am avut o profesoară de lucru manual – pe doamna Halipa. Ați auzit de Pantelimon Halipa. Doamna Halipa a fost profesoara mea de liceu. Era rusoaică. Domnul Pelivan era înșurat c-o rusoaică. Domnul nu știu care – toți, domnul Erhan era înșurat c-o rusoaică. Pentru că ei toți au făcut studii superioare la ruși. Unde – la Petersburg, la Moscova, la, știu eu încă unde se mai făcea atunci, la Kazan se mai făcea, și cam în zonele astea. Și toți acolo s-au înșurat cu fete care aveau studii, care prezentau ceva și și-au adus soții de acolo. Însă soțiile erau foarte loiale, foarte loiale erau și sentimentul cela național era extraordinar de puternic. Ea poate nu știa toate cuvintele, însă ele au făcut școală. Iată soția lui Halipa era rusoaică pur sânge și ne preda, mă rog, lucrul manual, nu-i cine știe ce disciplină, da, dar vorbea cu noi, numai româna, la liceu nu se putea altfel, vai de mine.

IC: Iar în oraș mediul acesta, am auzit și de la alții, era foarte rusesc.

TP: Era rusesc, pentru că toate persoanele, toți medicii, toți juriștii, toți, mai știu eu cine, inginerii – toți erau cu școală rusă. Înțelegeți, câți au fost veniți, dar n-au năpădit așa, cum au venit acum rușii.

IC: Bine, ș-atuncea unde se vorbea românește, numai românește, dacă în oraș era așa...

TP: Totuși, noi contactam. Noi locuiam pe rețe în perete cu unchiul nostru, și el ne iubea pe noi toți copiii foarte mult. Și ne strângea, și ne făcea niște concursuri ca să știm, eram la școală primară de-acuma, da ca să scriem pe o temă,

și ne dădea premii și nu știu ce, și vorbea foarte frumos, el era din Vrancea, din Mărășești.

IC: Dumneavoastră ați început aici școala primară, în ce an?

TP: Stați să vă spun. Eu la șase ani m-am dus la școala primară. Sora mea era cu doi ani mai mare, și ea s-a dus la vârsta de șapte ani, când trebuia să plece, să intre la școala primară. Și mie-mi era urât acasă și plângeam, și-atuncea, când am împlinit șase ani, tata cu mare greutate a reușit să mă introducă în școala primară, știți, că nu se primeau la șase ani. Da eu plângeam acasă că vreau la școală, că mi-i urât acasă. Însă profesoara, de exemplu, la școala primară era tot o rusoaică, care a învățat limba română. Că știți, atuncea, mi se pare Iorga, a organizat Universitatea Liberă de la Vălenii de Munte, mi se pare, și pe acolo se făceau tot niște cursuri pentru toțiăștia și n-aveau voie să-i scoată.

IC: Deci în învățământ era numai limba română.

TP: Numai, numai, absolut. Iată să vă spun, de exemplu, Păscăluță, era tot membru al Sfatului Țării, înșurat tot cu o rusoaică de la Penza, că știu că fiul lui venea câteodată la noi, și fiul lui a plecat pe urmă de la București. Ultima dată când a fost pe la noi, că a murit anul trecut, el spunea că, zice, eu zice, în fond, prima limbă pe care am învățat-o a fost limba mamei, limba rusă. Că de obicei copilul învață limba mamei, asta-i. Însă problema-i, vă spun că toțiăștia de la „Sfatul țării”, care au făcut unirea Basarabiei și tot, ei toți erau băieți moldoveni de aicea, însă cu studii superioare făcute în Rusia, toți absolut, uite dac-o să citiți despre ei, despre „Sfatul țării” o să citiți acolo, c-am cunoscut pe foarte mulți, pentru că erau copii de vârsata mea, noi eram eleve de liceu, făceam serate împreună, așa că am fost și în familia Cristea, și la Erhan și la toțiăștia. Așa că i-am cunoscut pe toți.

IC: Probabil că, de exemplu, la serate se vorbea în două limbi, de-acuma?

TP: Nu, elevii vorbeau în limba română, de obicei, însă toți știau limba rusă. Toți știau limba rusă.

IC: Exista un mediu, așa?

TP: Era un mediu de intelectuali, care au făcut studii, dacă faci facultatea în limba rusă, în limba ceea cauți să te exprimi. Însă, pentru toți au fost create condiții, pentru toți au fost create condiții ca să învețe limba română, ca să poată lucra și activa. Și au învățat, au învățat. Toate profesoarele mele de liceu, de exemplu, știau perfect limba rusă. Excepție făceau câteva: profesoara de limba română, doamna Ana Negrescu, doamna Ursulescu, de istorie, mi se pare, câteva. Directoarea liceului era doamna Botezat, directoarea liceului „Regina Maria”. Doamna Botezat era soția unui mare patriot, care foarte mult a făcut pentru Basarabia, foarte mult. Însă cultura era rusă, că oamenii de cultură n-aveau unde să capete cultură în altă parte. Și doamna Botezat vorbea românește. Era foarte severă, în fiecare zi la liceu era volantă, așa, sau cum să spun, dimineața adică începea cu rugăciunea în sala mare, în aula liceului, începea cu rugăciunea. Era și preotul, și până a nu fi străjeria, când eram eleve de liceu, țin minte în sala ceea mare a liceului „Regina Maria”, care există și acum, sus, la liceul ăsta, Asachi, este sala acolo, sala ceea mare, după clase eram. Începea în partea dreaptă clasa întâia-a, clasa întâia-be, clasa doua-a, clasa doua-be, clasa treia, a patra, a cincea, a șasea, a șaptea și-a opta. Se termina cu clasa a opta. Și aicea pe podiumul cela, care, nu știu mai există acuma sau nu, acolo era foarte frumos, acolo preotul făcea rugăciunea de dimineață, după aceea noi ne duceam la lecții, și doamna directoare spunea ce avea de spus.

IC: Zilnic?

TP: Zilnic, absolut. Absolut. Și era foarte severă doamna directoare. Extrem de severă era. Și, doamne ferește, păi, la noi erau liceele de fete numai, noi aveam număr. Pe toate hainele noastre de școală, pe paltoane, pe pardesie,

pe tot era emblema liceului LRM, liceul „Regina Maria” și mai departe, eu țin minte, aveam numărul 34. Și asta, exista așa un atelier în care trebuia să-ți comanzi numere și să le coși pe toate hainele. Și dacă pe stradă, te vedea cineva că nu te porți bine, din punctul de vedere al celui cineva, pe care tu nu-l știai, sau, doamne ferește, crima cea mai mare era să meargă o fată cu un băiat pe stradă, asta era o crimă colosală, știți! Și imediat ăla putea să spună, eleva numărul 34 a făcut așa ceva, și-a permis așa ceva sau așa ceva. Și credeți-mă că părerea lui era considerată ca foarte importantă. Așa era.

IC: Și, la liceul „Regina Maria” cât ați învățat?

TP: La liceul „Regina Maria” am făcut patru clase, eram premiantă întotdeauna, învățam bine și-mi plăcea foarte mult, și noi iubeam liceul nostru, ne plăcea liceul nostru, însă, doamne ferește să mergi c-un băiat pe stradă. Da, și pe urmă, înainte de '40, când am trecut în clasa a cincea, în '38 era asta, da, liceul s-a făcut comercial, l-au transformat în liceu comercial, începând cu clasa întâia și a cincea. Și eu am nimerit exact în clasa cincea. Dar tata nu vroia să fac liceul comercial, tata vroia să fac liceul teoretic și din cauza aceasta m-a transferat la liceul „Dadiani”.

IC: Și acolo cât ați învățat?

TP: La „Dadiani” am învățat până-n '40, doi ani de zile. În '40, deci când am trecut în clasa șaptea, ...într-a șase-am trecut, pardon, într-a șasea am trecut, atunci au venit rușii. Și de-acuma mi s-a propus să rămân la liceul „Dadiani”, care s-a transformat în liceu rusesc. Nu se numea liceu, „destiletcă” se numea, „destiletcă”. Și eu n-am vrut să învăț la liceu rusesc, eu știam suficient limba rusă și nu vroiam, vroiam să învăț la liceu românesc mai departe, adică la școala medie românească. Și atunci am intrat la școala numărul 10, mi se pare se numea atunci în '40, unde este acuma școala moldo-ucraineană sau ruso-ucraineană, pe Eminescu, pe strada

Eminescu. Acolo era în timpul românilor liceu „Florica Nița”. Florica Nița a fost o directoare grozavă, era o școală normală, nu era liceu. Și atunci în '40 au făcut acolo „moldavscaia destiletca”. Și am intrat la „moldavscaia destiletca”.

IC: Și ce era, ce alți profesori mai aveți, erau mulți noi?

TP: Nu, erau mulți profesori care-au rămas. În '40 a rămas foarte multă lume, doamnă, când... Știți cum a fost în '40? Am pus aparatul de radio seara, ca s-ascultăm ultimele știri, țin minte ca acum, că nu erau televizoare, nu era nimic. Și deodată s-a anunțat: Consiliul de Coroană a hotărât astăzi, la ultimatumul Uniunii Sovietice, cedarea Basarabiei. Clar? Armata pleacă, totul pleacă. Mă credeți, doamnă? Peste o oră a început evacuarea orașului, seara târziu. Noi locuiam acolo unde-i casa noastră pe Vlaicu Pârcălab, atunci se numea „28 iunie” s-a numit, în timpul rușilor se numea „28 iunie”, fiindcă pe acolo a intrat armata sovietică în sus, încoace. Și mă credeți, că s-au dat trei zile pentru ca [Basarabia] să fie evacuată. Însă în prima zi de-acuma a pornit. Pe Viilor pornea lumea spre Hâncești, știți și era oribil asta, vedeai că ești părăsit. Da cu ce să pleci? Unde putea tata, mama, cu doi copii, unde să pleci? Cu ce să pleci? Unde să pleci și cu ce să pleci? Nimeni aproape n-a plecat, foarte puțini au plecat. Au plecat bineînțeles... Da țin minte că în ziua ceea dimineată, asta poate nu trebuie să spun aicea...

IC: Da de ce nu? Spuneți.

TP: În ziua ceea dimineată, aveam o prietenă foarte bună, o fetiță foarte bună, ea și acum corespondează cu mine, era prietenă cu sora mea mai mare, Veronica Dimitriu, iar tatăl ei era șeful poliției din Chișinău. Și în ziua de 28 iunie, Veronica a venit la noi dimineată, nu s-a spus încă la radio nimic, nimeni nu știa nimic, era liniște, ce vreți doamnă, dacă în casa primarului orașului era o serată dansantă pentru copii și pentru toți, vă-nchipuți? Nimeni nu știa, nimeni nici nu bănuia așa ceva, însă ea ca fiică

a șefului poliției, șeful poliției probabil ceva știa că se face ceva..., la București a fost un ultimatum, că nu s-a anunțat când a fost înaintat ultimatumul, s-a anunțat că Consiliul de Coroană a hotărât, pe baza ultimatumului. Și ea a venit la noi dimineată în fugă și zice: fetelor, nu știu, tătucu a venit acasă și a spus că noi cu mămică plecăm acum la București. Asta a venit ea dimineată. Zice, nu știu, că n-a spus nimic, nu ne-a explicat nimic, a zis că trebuie să mergem la București și eu am venit să-mi iau rămas bun de la voi. Ei, ne-am gândit că probabil că vrea să se ducă la rude la București acolo sau așa ceva. Și când colo, seara am auzit asta. Și a început armata să meargă pe lângă noi.

Doamnă, era sinistru asta. A doua zi toată ziua de-acuma venea armata, grănicerii de la Nistru pe jos, înțelegeți? Toată noaptea au mers, era o căldură grozavă, țin minte că ei, săracii, erau, știți, aveau încă ținuta asta de campanie, cu hainele pe ei și nu știu ce acolo, sulul celande haine. Și țin minte ca acum, că era o căldură grozavă și servitoarea noastră, i-am spus să scoată căldări cu apă și cu câni, că soldații ceia beau, săracii, și era îngrozitor... Și mulți plângeau, că zice, că iată plecăm... Și suntem morți de oboseală și trebuie să mergem până la Prut, până la Prut. Era infanteria, infanteria nu era motorizată și ei de la Nistru veneau. Și așa a fost. Și pe urmă de-acuma, noaptea, n-au trecut nici trei zile, când a intrat armata sovietică, a intrat armata sovietică și tot pe strada noastră în sus mergea și noi prin obloane ne uitam, ce, cum arată. Cineva spunea că armata roșie trebuie să fie toată în haine roșii. Și lumea s-a speriat, zice, cum, zice, o armată întreagă în haine roșii, dar nu era adevărat.

IC: Și s-a schimbat și administrația, și totul?

TP: Tot sigur că. De-odată, la moment totul s-a schimbat, doamnă, la moment totul s-a schimbat.

IC: Ei, oricum, dumneavoastră ați terminat școala asta numărul 10.

TP: Și școala numărul 10 am terminat, am dat și „atestat zrelosti”, aveam și hârtia ceea, în limba rusă era hârtia, deși am învățat...

IC: Da cum se spunea la școală, limba moldovenească?

TP: Moldovenească. Profesorii, care erau de-aicea, iar directorul era Feldman, un evreu de la Tiraspol, care se mira că noi suntem așa de disciplinați și pe urmă se mira că noi învățăm așa bine. Pentru că eu, de exemplu, țin minte ca acum, cărți de istorie nu erau și el venea și ne dicta o pagină, cu scrisul nostru de mână. Bineînțeles, un elev de clasă care-a dat, care a ajuns în clasa șaptea de liceu, vă dați seama, că...

IC: Câți ani aveți atunci?

TP: În '40 în clasa 6-a am ajuns de liceu, înseamnă că, câți ani aveam în '40, aveam 16 ani, vă dați seama, și cu-n liceu solid făcut și tot, când scrii la dictare o temă, o înveți de-acuma, nu? Chiar să fii redus, da o ții minte, nu? Și a doua zi el se mira că noi așa de bine răspundeam. Da temele nu erau foarte așa, erau simple, primitive.

IC: Da ați avut și profesori veniți de dincolo, cu alt limbaj, cu alte...

TP: Numai el era, directorul era de dincolo, restul erau profesori din Chișinău, care au rămas și care trebuiau să-și câștige existența. La matematici aveam un profesor evreu, la români evrei nu, nu erau, nu predau la licee. Da ăsta era un evreu din Basarabia, un matematician de mare forță, el pregătea studenți pentru facultăți, pentru ca să dea examenul de admitere la facultatea de matematici. Și era un evreu foarte cult, el era și diriginte în clasa noastră. El era altfel, era și basarabean ca educație, ca obiceiuri,

aceia erau bineînțelese altfel, oameni care au trecut prin revoluție, cu alte... viziuni

(O amintire din primii ani de școală sovietică, după liceul românesc)

TP: Noi când eram în destiletca ceea, aveam lecții de educație fizică. Noi eram prima dată în viața noastră, când aveam în clasă băieți și fete.

IC: După liceul românesc?

TP: Da, sigur, era ceva așa... și aicea avem ora de educație fizică – o fată tânără care a terminat acolo un colegiu de educație fizică în Rusia undeva. Și vine ea, pe atunci era moda la ruși, la sovietici, rochiile cloș și pantofi cu toc, însă în pantofii cu toc se purtau șosete, așa era moda, mă rog. Și vine ea, în rochia ceea cloș, rochiile lungi nu se purtau, așa mai jos de genunchi puțin, și la ora de educație fizică, ne pune pe toți în front, se întoarce cu fața la noi, băieți, fete, stăteam toți, ridică piciorul în sus, ne arată exercițiul pe care trebuie să-l facem. Și ne spune: „Prăjiți la mine!”. Extraordinar! Băieții toți, cu șase clase de liceu, cu mustăți, cu barbă deja, pun așa mâinile, și spun: „Prăjim, prăjim!”. Ea zice mai departe: „Se prinește, ori nu se prinește?” Ei spun: „Nu se prinește”. Ea iar (ca să o facă să ridice piciorul cât mai sus), și atâta demonstrație, ea iar repetă aceeași figură, ridică rochia ceea cloș și piciorul în fața lor, știți, și tot ce vreți se vede, și zice „Se prinește?” „Nu se prinește!” „Cum de nu se prinește la voi, când e așa de simplu?” Ei zic, ei iată suntem noi așa, nu se prinește și gata. Și toată lecția consta în asta – se prinește ori nu se prinește, prăjiți la mine. Prăjim.

IC: Deci ați absolvit școala sovietică, „destiletca” în 1940.

**Interviu realizat de Iraida CONDREA,
doctor habilitat în filologie**